

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 35 Volume: 7 Issue: 35

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ANLAM BİLİMİ AÇISINDAN KAZAK TÜRKÇESİNDE GÖRME DUYU FİİLLERİ
SIGHT FEELING VERBS IN KAZAKH TURKISH FROM THE SEMANTIC POINT OF VIEW

Ekrem AYAN*
Yakup TÜRKDİL**

Öz

İnsanoğlu algılama sırasında doğrudan ya da dolaylı olarak duyularını kullanır ve bu algılama esnasında duyularına güvenir. Kişi önce gördüğüne, sonra duyduğuna, daha sonra kokladığına ve tat aldığına ve en sonunda dokunduğuna inanır. Bu duyulara ek olarak insanoğlunun hissettiği de yani iç dünyasındaki hisleri de bir duydur. Çalışmamızda Kazak Türkçesinde görme duyu fiillerini; temel görme duyu fiillerinin yanı sıra, uzun süreli ve dikkatli bakmayı ifade eden görme duyu fiilleri, şefkat, iyi niyet ve de masumiyet bildiren görme duyu fiilleri, şiddet, korku, sinirlilik ve kötü niyet belirten görme duyu fiilleri ve takip ve gözetleme anlamı veren görme duyu fiilleri olarak beş grupta inceledik.

Anahtar Kelimeler: Anlambilim, Görme Duyu Fiili, Kazak Türkçesi.

Abstract

Humanbeings use their senses in the course of perception directly or indirectly and trust their senses in due process. One consecutively believes in the sense of seeing, hearing, smelling, tasting and finally of touching. Apart from these senses, the feeling of an humanbeing, that is, his internal feelings is a sense too. In this study, we have explained sight seeing verbs and these were divided into five groups: (i) the basic sight feeling verbs (ii) sight feeling verbs related to constant and careful seeing (iii) sight feeling verbs offering affliction, innocence and good will (iv) sight feeling verbs related to violence, fearing, irritability and bad will (v) sight feeling verbs meant to pursuit and observation.

Keywords: Semantics, Sight Feelin Verb, Kazakh Turkish.

Algılama, çevremizi anlamlandırmada mental sürecin temel basamaklarından birisidir. Algılama işlemi gerçekleştiren duyularımız sağlıklı bir şekilde çalıştığına dış dünyayı algılama işlemi tamamlanıp mental sürecin bir diğer basamağına geçilir. Duyulardan biri veya birden fazlası çalışmadığı zaman dış dünyadaki olayları algılamada zorluk yaşanır ve sağlıklı bir anlamlandırma gerçekleşemez.

Anlam, dilbilimi açısından çok tartışılan ve tanımlamada ortak bir görüş sağlanamayan geniş bir konudur. Birçok dilbilimcinin de ifade ettiği gibi anlam, sadece dilbiliminin konusu değildir. Edebiyat, toplumbilim, göstergebilim, felsefe, psikoloji gibi birçok bilim dalı anlam hakkında çalışma yürütmektedir. Birçok bilim dalını ilgilendirmesinden dolayı her bilim dalı kendi eksenini etrafında tanımlamalar yapmakta, anlamı kendi açılarından açıklamaktadırlar. Böyle olunca ortak noktada buluşulmaması olağan bir durumdur.

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

** Okutman, İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.

Zihnimizdeki kavramların yorumlanması manasına gelen anlam, Vardar'a göre "dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik" tir (2002: 18). Eker ise anlamı, "dil dizgesinin, çerçevesi kesin sınırlarla çizilemeyen, sonsuz ilişkiler örgüsüne ve bağlantısına sahip düzey" olarak açıklayıp sözlüklerin, kullanıldıkları bağlam kadar anlamının da olduğunu belirtir (2010: 436).

Anlamın, bu tanımlarından başka birçok tanım bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir:

Felsefe Terimler Sözlüğünde (1975) yer alan anlamı: "1. Bir sözcüğün belirttiği, düşündürdüğü (şey). 2. Bir önermenin, bir tasarımın, bir düşüncenin ya da yapının anlatmak istediği (şey)."

Toplum Bilimleri Sözlüğünde (1975) yer alan anlamı: "Bir toplum ya da toplumsal küme üyelerinin türlü ekin öğeleriyle ilgili olarak yaptıkları düşünsel çağrışım."

Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğünde (1948) ki tanım: "Bir kelimenin veya kelimelerden meydana gelmesi dolayısıyla, bir cümle veya sözün anlattığı fikir."

Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere sözcükler sadece bir ses topluluğu olmayıp belli bir anlam yüklenmiş birim olarak da ele alınabilir. Sözcüğün anlam dairesini; temel anlam, yan anlamlar, çağrışımlar ve duygu değerleri oluşturmaktadır. Kelimenin temel ve yan anlamları yanı sıra çağrışımları ve duygulara bağlı anlamları da dikkate alınmalıdır.

Bir sözcüğün anlattığı ilk anlama temel anlam denir. Temel anlam, bilinen ve en yaygın olan anlamdır. Sözcüğün gerçek anlamına bağlı olarak kazandığı diğer anlamlar ise yan anlamdır. Genel itibariyle bakıldığında temel anlam sözlükte kullanılan ilk anlam olarak ortaya çıkmaktadır ve herkes tarafından aynı algılanmaktadır.

Fiillerin anlam bakımından olumlu ve olumsuzlukları dilbilimciler tarafından duyuşsal ve dilbilgisel olarak iki kategoride incelenmektedir. İnsan kavramları ve nesnelere adlandırmakta ve bu adlandırmaları kendi açısından güzel-çirkin, iyi-kötü, yararlı-zararlı gibi birçok ölçüt bakımından sınıflandırır. Dolayısıyla nesnenin, kavramın veya durumun kişiye göre istenen-istenmeyen olması onların dildeki karşılıkları olan adlara veya sıfatlara nesne ve kavramların hareketlerini, oluşlarını dile aktaran fiillere de yansımaktadır. Bir başka ifadeyle bir fiil kök halindeyken insanın isteyeceği veya istemeyeceği bir nesne, kavram eylem veya durumu gösterebilir (Börekçi, 2001: 45). Buradan hareketle yaptığımız bu çalışmada fiillerin olumlu ve olumsuzlukları iyi-kötü, istenen-istenmeyen, yapıcı-yıkıcı gibi duyuşsal kategoride ele alınacaktır.

Duyu fiillerini anlam bakımından incelerken ele alınması gereken bir nokta da istekliliktir. Fiiller, istekli, isteksiz ve hem istekli hem de isteksiz olarak ortaya çıkmaktadır. Duyu fiillerine bakıldığında kişinin bilerek ve isteyerek ortaya çıkardığı eylem istekli fiilleri oluştururken, isteklilik duymamasına rağmen ortaya çıkan eylemler sonucunda oluşan fiiller ise istemsiz olarak adlandırılmaktadır. Kazak Türkçesinde tespit ettiğimiz duyu fiillerinde bu iki anlam haricinde her iki özelliği taşıyan fiiller de bulunmaktadır.

Algı ve Algılama

Ne olursa olsun ilk olarak bir konuyla ilgili bilgiler ediniriz. Çeşitli yollarla elde ettiklerimiz aslında algılama ve idrak dediğimiz süreçle de ilgilidir. Bu süreç zarfında elde ettiğimiz edinimleri tanımaya ve sezgilerimizle kaydetmeye, idrak etmeye çalışırız. İdrak aşamasından sonra duygularımızın olumlu veya olumsuz katkısıyla hafızamızda önceden var olan olguları karşılaştırmaya, muhakeme etmeye gayret sarf ederiz. Dışarıdan gözlemlenemeyen iç dünyaya ait düşünme ve yorumlama süreci diyebileceğimiz bu aşamadan sonra davranış ve inançlarımızı, elde ettiğimiz sonuçları açıklarız. Böylece varsayımlarımız belirgin hale gelir ve şahsa göre gerçek durum açıklanmış olur. Yani iç dünyamızdaki düşünce ve yorumlar sesli olarak dile getirilmiş olur (Biray 2007: 310).

Arkanaç, *Psikoloji-Zihin Süreçleri Bilimi* adlı çalışmasında algının bir zamanlar duyuların bir birleşimi olarak görülmekte olduğunu belirtmiş ve algıyı, "Duyu

organlarımızca taşınan duyuşsal verileri örgütleyip yorumlayarak, insanoğlunun çevresindeki nesne ve olaylardan oluşan uyarılara anlam verme süreci" olarak tanımlamaktadır (1998: 65).

Algılama sürecinde algı, duyuşsal bilgilerin yorumlanmasını içermektedir. İnsanlar uyarıcı topluluklarını değil, nesneyi algırlarlar. Nesne algılama kısmen, doğuştan gelen örgütleyici eğilimlerle tayin edilir (Clifford, 2006: 268). Algıda hem yapısal, doğal, hem de edinilmiş etkenlerin rol oynadığını kabul etmek gerekir (Koptegel-İlal, 1999: 24).

Cüceloğlu, duyu türlerini birincil ve ikincil duyuşlar olmak üzere ilk olarak iki grupta toplamıştır. İnsan için görme ve işitmenin önemli olması bu duyuşları birincil duyuş yapmaktadır. Çünkü insanlar bilgi birikimine ve kültür seviyesine ulaşırken bu iki duyuşdan fazlaca yararlanmaktadır. Diğer duyuş organlarımız da bize önemli bilgi verirler fakat görme ve işitme duyuşlarına göre daha az kullanılmaktadır. Bu yüzden bu duyuşlara ikincil duyuşlar denmektedir. İkincil duyuşlar sıcak ve soğuk duyuşları, dokunma duyuşu, pozisyon duyuşu, koklama duyuşu, tat duyuşudur (1997: 103).

İnsanlar çevreyi algırlarken duyuşlarına güvenirlir. Çünkü algılama sırasında doğrudan ya da dolaylı olarak algılama gerçekleşir. Bu yüzden güvenme duyuş organlarına eşit şekilde dağılımaz. İnsanlar algılama sırasında duyuşlarından gelen sonuçlara şu sırada güvenirlir: Görme, işitme, koklama, tat alma, dokunma (ya da deri duyuşlar), vücut duyuşları (Alogan, 1999: 125).

Görme Duyuşu

Aydınlatma Terimleri Sözlüğünde 'görme', "Göze giren ışığın doğurduğu duyuşsal izlerle dış çevredeki ayrıntıların algılanması" olarak açıklanmaktadır (Sirel, 1973). Görme duyuşu çevremizi algılamada ve çevreye hükmetmede en önemli duyuşların başında gelir. Görme duyuşunun alıcısı gözdür. Görme duyuşunun gerçekleşebilmesi için sağlıklı bir gözün bulunması gerekir (Koptegel-İlal, 1999: 20). Görme gözde değil beyinde oluşur. Görme işleminin temel maddesi ise ışıktır (Cüceloğlu, 1997: 112). Her duyuş organı belli bir fiziksel enerjiye tepki verir. Gözün duyarlı olduğu enerji türü ise, elektromanyetik tayfın görülebilir kısmı olan ışıktır. Görme ışık dışındaki uyarımlarla da gerçekleşebilir. Göze yapılan baskı ya da beyinin belirli alanlarının elektrikle uyarılması da ışık duyumuna neden olur (Atkinson, Hilgard 1995: 149).

Göz diğer duyuş organlarına göre çevreden, kolay, çeşitli ve zengin uyarı alır. Çevreden aldığı çoğu uyarıyı diğer duyuşların incelemesine sunar.

Göze gelen ışığın doğurduğu duyuşsal izlerle dış çevredeki ayrıntıların algılanması sonucu gerçekleşen eylemlerin oluşturduğu fiillere görme duyuş fiilleri denir. Görme duyuş fiilleri göz organı sayesinde ortaya çıkan eylemlerin bir sonucudur. Bu eylemler istemli veya istemsiz olabilmekle beraber sonuca bakılmaksızın görme duyuş fiilleri olarak adlandırılabilir. Bazı çalışmalarda görme duyuş fiilleri farklı kategorilere ayrılabilir. Levin'e göre görme duyuş fiilleri üç gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar şunlardan oluşur: görme fiilleri: *see, discern*; gözlem fiilleri: *descry, espy*; gözetleme fiilleri: *gawk, glance* (1993: 185, 187).

Türkçeye bakıldığı zaman görme duyuş fiillerinin oldukça zengin olduğu görülmektedir. Türkçe de görme duyuş fiillerine örnek olarak; *gör-, bak-, izle-* verilebilir. Türkçenin bir lehçesi konumundaki Kazak Türkçesinde de durum aynıdır. Duyuş fiilleri açısından zengindir ve zenginlik günlük hayatta olduğu kadar edebi dile de yansımıştır. Hem fiil olarak hem de metafor haliyle bu fiiller oldukça fazla kullanılmaktadır. Kazak Türkçesinde görme duyuş fiillerine örnek olarak *kara-, kör-* fiilleri verilebilir.

Görme eylemi istemli ya da istemsiz olarak ortaya çıkabilmektedir. İnsanlar bu eylem ortaya çıkarken aktif ya da pasif bir konumda yer alabilir. Görme duyuşu en güvenilir duyuş kaynağımızdır. Bu sebeptendir ki insanlar bu duyuş sonucu çıkan eylemelere birinci öncelik vermektedir. Yaptığımız çalışma neticesinde Kazak Türkçesinde görme duyuş fiillerini; temel görme duyuş fiillerinin yanı sıra, uzun süreli ve dikkatli bakmayı ifade eden görme duyuş fiilleri, şefkat, iyi niyet ve de masumiyet bildiren görme duyuş fiilleri, şiddet, korku, sinirlilik ve kötü

niyet belirten görme duyu fiilleri ve takip ve gözetleme anlamı veren görme duyu filleri olarak sınıflandırdık.

Temel Görme Duyu Filleri

bağdarla- (III) “Bakmak, görmek”

“Ana qırğa barıp, maldı bağdarlap kel.” (KETS II. C. s.540)

Şu kırdaki, mala bakıp gel.

“Eñ äveli küñşığısqa bet alıp jatqan ağıstıñ boyına tükense, soltüstikti bağdarlap jürdim de oturdım. (R.Kr. s.101)”

İlk önce doğruya doğru akan su boyuna inince kuzeye bakarak yürüdüm.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel olarak gerçekleşmiştir.

baq- “4. bakmak”

“Olar meniñ sözimdi uqtı, – dedi, Bir-biriniñ betine baqtı, – dedi.” (B.S. IV. C s.125)

Onlar benim sözüümü anlayıp birbirinin yüzüne baktı, dedi.

Fiil, yan anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel olarak gerçekleşmiştir.

beñze- “Gözü düşmek, bakmak”

“Közderi döngelek tuñğıyq qara suvğa beñzedi. (KETS III. C. s.260)”

Yuvarlak gözleri derin kara suya baktı.

Fiil, temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

boyla- “3. Boynunu uzatıp bakmak”

“Sosın atına minip, saydı boylap tömen tarttı. (Ü. s.385)”

Sonra atına bindi, vadiye bakıp aşağı doğru sürdü.

“Bir bala qırdañ basında jayılğan qoyı qasında avılı qırdañ astında. Töñirekke boylap qaradı. (KETS III. C. s.427)”

Bir çocuk kırım başında, yayılan koyunu karşısında, köyü kırım altında. Etrafa boynunu uzatıp baktı.

Fiil, yan anlamda, olumlu, istemli ve zihinseldir.

kör- “1. Görmek”

“Äkeydi kördiñ be? - Kördim, sälem ayttı, «alğa şıqsın!»-dedi. (S. s.123)”

Babanı gördün mü?- gördüm, selam söyledi, öne çıksın dedi.

“Ayjan qabağın tüyip jerkene söyledi. - Oy-buv, öz közimden kördim. (S. s.40)”

Ayjan kaşlarını çatıp tiksiniş söyledi. Oy bay kendi gözümle gördüm.

Fiil, temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

köz sal- “1. Bakmak, göz atmak, göz dikmek”

“Bas jağındağı özin bağıp otırğandarğa köz saldı. (M.B.B. s.3)”

Tepeden kendine bakanlara gözünü dikti.

“Dedi de batır qıranday, jan-jağına köz saldı. (KETS VIII. C. s.193)”

Deyip, batır kartal gibi etrafına baktı.

Fiil, temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

köz tasta- “Bakmak, göz atmak, gözünü dikmek”

“Bir-birine mänisti köz tastadıda koydı. (Ş. s.9)”

Bir birine anlamlı baktı.

“Keliñder jaqqa elevsizdev köz tastadı. (E. s.302)”

Gelinler etrafa dikkat çekmeden baktı.

Fiil temel anlamında, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

közin avdar- "Bakmak, göz atmak"

"Qızı mınav şay quyıp otırğan Kämen, ayauvlu bala, - dep ülken qızğa közin avdardı. (B.T. s.3)"

Kızı bu çay koymakta olan Kämen, değerli bala, -deyip büyük kıza baktı(göz attı).

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

qara- "1. Bakmak, göz atmak."

"Ospan Xarıyton ağayğa tuvra qaradı. (Q.A. s.152)"

Osman Hariton ağaya doğru baktı.

"Äbilqayır basın köterip dıbıs şıqqan jaqqa qaradı. (Ü. s.36)"

Äbilqayır başını kaldırıp ses gelen tarafa baktı.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

Uzun Süreli ve Dikkatli Bakmayı İfade Eden Görme Duyu Filleri

bayqasta- "1. Dikkatli bakmak"

"Özimen küresetin beytanıs jigitti bayqastaydı. (KETS II. C. s.580)"

Kendisiyle gürüşen tanış olmayan yiğite dikkatli bakıyor.

"At üstinde jaqındamay alıstan bayqastadı. (K. Ö.)"

At üstünden yaklaşımadan uzaktan dikkatlice baktı.

Fiil, temel anlamında, olumlu, istemli ve zihinsel olarak gerçekleşmiştir.

baqla- "1. İzlemek, dikkatli bakmak"

"Şeşesinde äli ün joq, mısıqtay baqlap, közin almaydı. (T. s.60)"

Annesinde hala ses yok, kedi gibi bakıp, gözünü alamadı.

"Köz kıyıgımen baqlap otırğan Dämeş: Oraz! -dedi davıstap. Seni, äne atam şaqırıp tur! (T. s.66)"

Göz kıyısıyla izleyen Demeş: Oraz!-dedi seslenip. Seni atam çağırıyor.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel olarak gerçekleşmiştir.

baqşiy- "1. Gözlerini ayırmadan bakmak"

"Seniñ avzıñnan bir avız jılı söz şıgar ma eken dep, baqşıyıp qarısı aldıñda otır. (Ö.Q. s.1)"

Senin ağzından bir ağız güzel söz çıkar mı deyip, gözlerini ayırmadan bakıp karşısında oturmakta.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

köz tik- "Göz dikmek, gözlerini ayırmadan bakmak"

"Ottı janarın keñ aşıp töñirekke köz tikti. (Q.J. s.1)"

Ateşli gözünü genişçe açıp etrafa göz attı(dikti).

"Doyna tereze aldına otırıp alıp, qarañğığa köz tikti. (K.Kap. s.16)"

Doyna pencere önüne oturup, karanlığa gözünü dikti.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

nazarla- "Dikkatli bakmak"

"İsa, nazarlayıqşı, ört emes pe mınav? - dedi ol maşınanıñ jaqtav esiginen sırtqa boy tastap qarağan küyi. (KETS XI. C. s.455)"

İsa, dikkatli bakalım, yangın değil mi bu?- dedi arabanın kapısından boyunu uzatıp bakan kocası.

"Köziniñ astımen bir nazarlap qoydı da iske qayta kirişti. (KETS XI. C. s.455)"

Göz ucuyla dikkatlice bakıp içeriye tekrar girdi.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

qadalıñkara- “Gözlerini ayırmadan dikkatli bakmak”

“Bektay esepşi kişkene qadalıñqırıp turıp alğan eken. (KETS VIII. C. s.712)”

Muhasebeci Bektay biraz dikkatlice baktı.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

sıǵırayt- “Gözlerini kısarak bakmak”

“Ol közin sıǵıraytıp aynalıp şolıp ötti. (KETS XIII. C. s.462)”

O gözünü kısarak bakıp döndü etraftı gözetleyip geçip gitti.

“Uyquı basqan ala közin sıǵırayttı: -Mektepte eşteñe de joq. (E. s.19)”

Uykusu gelen ala gözünü kısarak bakıp: - okulda da hiçbir şey yok.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel olarak gerçekleşmiştir.

sıqsıy- “1. Göz süzmek, gözlerini kısarak bakmak”

Käri şeşeñ sıqsıyıp toltıra almay urşıǵın otr julap bükşiyip köziniñ sürtip bılıǵın. (KETS XIII. C. s.487)

Yaşlı anan kirmenini dolduramadan bakıp ağlayarak oturuyor, eğilip gözünün çapağını sildi.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

şuqşiy- “2. Dikkatle, gözü ayırmadan bakmak.

“Anav tipti äkesi aytsa da tıñdaytın emes. Közi jaynap, Ospanga şuqşıydı. (Q.A. s.141)”

O hatta babası söylese de dinlemez. Gözü parlayıp, Osman’a dikkatle baktı.

“Asıljan öz közine özi senbey jazuvğa qayta şuqşıydı. (P. s.4)”

Asıljan kendi gözüne inanamayıp yazıya tekrar dikkatli baktı.

Fiil yan anlamda, olumlu, istemsiz ve zihinsel gerçekleşmiştir.

telmir- “1. Gözünü ayırmamak, gözünü dikip bakmak”

“Köz uşındaǵı Qaravıl-Kümbettiñ közine qañşa telmirdi. (Z. s.69)”

Göz önündeki bekçi Kümbetin gözüne uzun süre baktı.

“Kütüp tur,- dep,- bizdi kim? Terezege telmirdi. (Ö. s.94)”

Bizi kim bekliyor deyip? Pencereye gözünü dikip baktı.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

tesil- (II) “Gözlerini ayırmadan bakmak”

“Jäniya qol sozǵan tusqa köz tigemin, qañşa tesilem de, köre almaymın. (KETS XIV. C. s.166)”

Jäniyanın işaret ettiği yere göz attım, ne kadar baksam da göremedim.

“Osınıñ özi öñim be, tösım be degendey bet-avzına taǵı biraz tesilip otırdı da, qayta söylep ketedi. (E.A. s.56)”

Bun kendi yüzüm mü, hayalim mi der gibi yüzüne yine bir süre bakıp, tekrar konuşmaya devam etti.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

tikte- “ Doğru bakmak, gözünü dikmek, gözlerini ayıramamak”

“Küyşi de jüzin tiktedi. (Küy s.18)”

Müzişyen de yüzüne baktı.

“Közime köziñ tiktep, salıp qara. (D.Än. s.6)”

Gözüme gözünü dikip bak.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

üñil- “1. Dikkatle bakmak”

“Mınav beytanıs adam nege qarap otır eken dep süvğa üñildi (Ü. s.365)”

Bu tanış olmayan adam niye bakıyor deyip suya dikkatli baktı.

“Qolındağı kitaptıñ alğaşqı betine üñildi. (E.A. s.25)”

Elindeki kitabın ilk sayfasına dikkatli baktı.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

Şefkat, İyi Niyet ve Masumiyet Bildiren Görme Duyu Filleri

abalaqta- “Etrafına şaşkın şakın bakmak”

“Äldekimder qusap abalaqtap jürmeydi. (KETS I. C. s.33)”

Bazıları gibi kederlenip şaşkın şaşkın bakınıp gezmez.

“Abalaqtap ornımnan turdım. (J. s.39)”

Şaşkın şaşkın bakınıp yerimden kalktım.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

eleñde- “1. Şaşkın şaşkın etrafına bakmak, bakınmak”

“Joldasıñ Jubay sağan sälem dedi, “Jalğız em!” – dep artına eleñdedi. (A.B.)”

Yoldaşın Jubay sana selam söyledi, tek çare! – deyip ardına baktı.

“Qunanbay avılıñıñ jigit-jeleñi Abay avılına qaray eleñdep turatın boladı. (O.Ö.O. s.6)”

Qunanbay köyünün yiğitleri Abay köyüne doğru merakla bakar oldu.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

eleste- “1. Hayal meyal görünmek, gözüne görünmek, göz önüne gelmek, canlanmak”

“Onıñ köz aldına äldeneler elestedı. (Par. s.21)”

Onun gözünde bir şeyler canlandı.

“Jerdegi barlıq izgi jaqsı adamdar sen bolıp elesteydi mağan, ağa! (KETS V. C. s.234)”

Dünyadaki bütün iyi insanlar sen olup görünüyor bana ağa.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli, istemsiz ve zihinsel gerçekleşmiştir.

javtañda- “1. Yalvaran ve uman gözlerle bakmak”

“Qasındağı beytanıs äyel de älgi xabardı estigende közi dımdanıp, batırdıñ jüzine javtañdadı. (Ü. s.412)”

Karşısındaki tanış olmayan kadın da deminki haberi duyduğunda gözü nemlenip, batırın yüzüne yalvaran gözlerle baktı.

“Jan-jaqqa javtañdadı, äke qayda, Äkeniñ sağınuşın qaytıp tıyyar? (Ö.B. s.16)”

Etrafına yalvaran gözlerle baktı, babam nerde. Baba özlemine yine duydu.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

javdıra- “1. Masumca, bir şey umarcasına bakmak”

“Köz aldımızda alaқanday javdırağan közder köp. (KETS VI. C. s.207)”

Gözümüziñ önünde avuç içi gibi, bir şey umarcasına bakan gözler çok.

“Biraq, qaytı uyqısı kelmedi, jüregi. tolıp, sağıat mexanyzminiñ işine Orazdıñ eki közi javdıradı da turdı. (T. s.132)”

Fakat döndü uykusunu gelmedi, yüreği dolup, saat mekanizmasının içine Oraz'ın iki gözü bir şey umarcasına bakakaldı.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

möliy- “Birisine medet umar gözlerle bakmak”

“Tüsindirip aytşı, ata, - dedi ol möliyip. (Ş.I. s.4)”

O medet umar gözlerle bakıp, açıklayıp söyle ata, -dedi.

“Men de onuñ suvıq jüzine möliye qarap turmın. (Q.A. s.197)”

Ben de onun soğuk yüzüne medet umar gözlerle bakıyorum.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

telmeñde- “Bir şey umarak yalvarırcasına bakmak”

“Rabiğağa tayanıp, telmeñdep söyleydi. (KETS XIV. C. s.109)”

Rabiya'ya dayanıp, yalvarırcasına bakarak söyledi..

“Kiyiz üyge telmeñdedi qazaq-orıs. (Ö.J. s.34)”

Qazak-Rus keçe eve yalvarırcasına baktı.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

tömilji- “Utanıp yere bakmak”

“Älgi jağdaysız äserden şırmalanıp şığa almas edi. Janterge tüsip tömiljip qalar edi. (KETS XIV. C. s.344)”

Deminki uygunsuz etkiye sarınıp çkamaz idi. kan ter içinde kalıp, yere bakıp kalır idi.

“Jigit täjim etip, tömiljip turıp aldı. (KETS XIV. C. s.344)”

Yiğit eğildi, utanıp yere baktı.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

Şiddet, korku, sinirlilik ve kötü niyet belirten Görme Duyu Filleri

adıray- “1. Gözünü büyüterek bakmak, bakakalmak”

“Meniñ tañdağan qızımdı unatpaytını bar osı uvaqqa deyin äzine bitirip jür, ol iyt? dep äyeline adıraydı. (Ö.J. s.166)”

Benim seçtiğim kızdan hoşlanmıyor, bu zamana kadar öylesine büyütüyor, o it? –deyip karısına gözlerini büyüterek baktı.

“E.İ.Y. İvanov mağan qarap: "sonda bul kedergiden äte alatın eşkim joq pa?" dep adıraydı. (M.B. s.171)”

E.İ.Y. İvanov bana dönüp: o zaman bu engelden geçebilecek hiç kimse yok mu deyip gözlerini büyüterek baktı.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

alar- “2. Hoşlanmayan, beğenmeyen, istemeyen gözle bakmak”

“Xanzada men Qotr batırğa alarıp, teris aynaldı. (E.A. s.81)”

Hanzada ile Qotr batıra beğenmeyen gözle bakıp, geriye döndü.

“Xan alara bir qaradı da ündegen joq. (Ü. s.330)”

Han beğenmeyen bir gözle baktı, bir şey söylemedi.

Fiil yan anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

buqaközden- “Gözünü süzüp dik dik bakmak”

“Hatşı ornında dudar şaştı, süzegen buqaközdenen birev otr. (KETS III. C. s.668)”

Kâtip yerinde dağınık saçlı, çatacak gibi dik dik bakan biri oturuyor.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

edirey- “2. Korkarak bakmak, gözlerini büyüterek bakmak”

“Kim bolsa da barıp, bilip kelindersi. Ötkelden şeginşektegen tüyedey edireyip, ayaqtarın baspay qoydı goy. (KETS V. C. s.155)”

Kim olduğunu, öğrenip geliniz. Güçlükten(geçitten) çekinen deve gibi korkarak bakıp, ayaklarını basmadı.

“Burılıp qarasa, tumsıgın kökke köterip, qulağın tigip, edireyip tur, nazarı Javırtağı jaqta. (KETS V. C. s.155)”

Dönüp baksa, burnunu göğe kaldırıp kulağını dikmiş, korkarak bakıyor, dikkati Javır dağı tarafında.

Fiil yan anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

ejirey- "1. Gözünü dikip bakmak, bakakalmak"

"Äy, dos, bayqap söyle, ol meniñ azamattıq borışım! Nege aytpayım! – dedi Oraz ejireyip. (T. s.105)"

Ey arkadaş, dikkatli konuş, o benim vatandaşlık görevim! Oraz gözünü dikip bakarak Neden söylemeyeyim! – dedi.

"Zor davıstan selk etip, esikke jalt qarasam, bosağa aldında qısqaşa şaştarı ürpiyip, kökşil közderi ejireygen Qarmaqbaev tur. (KETS V. C. s.161)"

Yüksek sestən irkilip, kapıya birden baksam, eşiğin önünde kısa saçları dikilen, gök gözleri dik dik bakan Qarmaqbaev duruyor.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

jaltaqta- "1. Korka korka etrafına bakınmak, endişeyle bakmak, bakınmak"

"Toqtamış xan..., - dep bastay bergen jigit büldirip aldım ba degendey jaltaqtadı. (Ed. s.233)"

Toqtamış Xan...- deyip söze başlayan yiğit yanlış mı yaptım der gibi bakındı.

"Olay-bulay jaltaqtadı Qartqoja. Jağın tirenip bəybışe otr. (Q. s.15)"

Öyle böyle endişeyle bakındı Qartkoja. Elini çenesine koyup beybişe oturuyor.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

odıray- "1. Dik dik bakmak"

"Köbegen arbağa birden jaqınday qoymay, aşuvlı qalpın saqtap odırayıp biraz turdı. (K.E. s.2)"

Çoğalan arabalara hemen yaklaşmayıp, sinirli halini koruyarak dik dik bakıp biraz durdu.

"Jalgız-aq qara jağal aq serke bir şette odırayıp tur.(Q.Q. s.4)"

Yalnız kara çakal, ak tekeye bir kenardan dik dik bakıyor.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

ojıray- "1. Gözünü büyütüp dik dik bakmak"

"Silem qatıp ölgeli otursam, -dep Qalampırdı oqtı közimen atıp, ojıraya söyledi. (KETS 11. C. s.613)"

Yorgunluktan otursam deyip, Qalampır oku gözüyle atıp, dik dik bakıp söyledi.

"Anadayda bar-joğı belgisiz bop oqşav ojırayıp turğan Batır sultan «Uvh» - dep urtın C.payttı. (E.A. s.282)"

Orada varlığı ile yokluğu belirsiz olan Batır sultan uzaktan dik dik bakıp, uh deyip avurdunu şişirdi.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

oqıray- "Bir kaşını kaldırıp dik bakmak"

"Äldekimderdiñ özine kijinip, oqırayıp söylegen sözün estimedi. (K. s.1)"

Birilerinin kendine öfkelenip, dik bakarak söylediklerini duymadı.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

oqşıray- "1. Yandan, yan gözle, şaşı bakmak, neyzen gibi bakmak"

"Bastarın tömen tuqırıp, denelerin qırın berip, üş serke anaday oqşırayıp şıqtı da, mañırap kerı burıldı. (KETS XI. C. s.659)"

Başlarını aşağı eğip, vücutlarını yan çevirerek, yan gözlerle bakıp oradan çıkan üç teke, meleyip geri döndü.

"Böke, - dedim men attıñ basınan asıp keterdey oqşırayıp otırğan äkeme. (Q.Q.Q. s.4)"

Böke, -dedim ben atın başından aşır gider gibi yan gözle bakıp oturan babama.

Fiil temel anlamda, olumlu, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

özevre- “2. Kavga edecek gibi bakmak.”

“Sonda deymın-av, - dep özevredi Glebov. (Q.Je. s.96)”

O zaman söylüyorum,- deyip yiyecekmiş gibi baktı Glebov.

“Joq, túsindiretin ešteñesi joq,- dep özevredi Mäntay. (Äke s.31)”

Yok, anlatacak hiçbir şeyi yok, deyip baktı Mäntay.

Fiil yan anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

şekirey- “Küçümseyerek, burun kıvrarak bakmak”

“Nurqat atqa minip, şekireyip jüruvdi tañsıq köredi. (S. s.87)”

Nurqat ata binip, küçümseyerek bakıp yürümeyi merak ediyordu.

“Körsem -közim şıqsın»,- dedi şekireyip. (Jes. s.8)”

Burun kıvrarak bakıp, görürsem gözüm çıksın dedi.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

tesirey- “Gözlerini kırpmadan dik dik bakmak”

“Onsız da sup-sur beti onan sayın bedireyip, budan közin ayırmay tesireyip aldı. (Ü. s.392)”

Bomboz yüzü ondan sonra somurtup, gözünü ayırmadan dik dik baktı.

“Jarım közin menen aldı da äyelge tesireydi. Şataq endi bastalğan şıgar dep oyladım. (S.J. s.3)”

Sakat gözünü benden alıp, kadına dik dik baktı. Kavga şimdi başlar deyip düşündüm.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

tiksiy- “Dik dik, ters ters bakmak”

“Erteñine masterskoyge iynjener kirip keldi; keldi de ol Mardanğa tiksiydi. (Jol. s.151)”

Ertesi günü usta mühendis geldi; o Mardan'a ters ters baktı.

“İye, meni nege bögediñiz, ne aytasız?- dep tikside ol. (KETS XIV. C. s.599)”

Sahip, beni niye alı koydunuz, ne söyleyeceksiniz?- deyip ters ters baktı.

Fiil temel anlamda, olumsuz, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

Takip ve gözetleme anlamı veren görme duyu filleri

añdı- “3. Takip etmek, gözlemek, izlemek”

“Nağız qusbegi, ärine, añdıp jürip, uya jatqan jerdi bilip aldı. (KETS I. C. s.535)”

Gerçek kuşçuyu, izleyip, yuvasını yattığı yeri öğrendi.

“Ol kele qalsa qıyın, bir közi uyqtasa da, bir közi añdıp jatadı, sum nemeniñ!.. (T. s.96)”

O zorlansa da, bir gözü uyusa da, bir gözü gözetler, kurnaz gibi.

Fiil yan anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

barla- “1. Etrafı kolaçan etmek. 2. Merakla bakmak”

“Teñi eken Gülğasıldıñ” -dep oylandı, sırtınan barlap, bayqap Hasen erdi. (KETS II. C. s.728)”

Dengi idi Gülğasıldıñ'ın diye düşündü, arkasından merakla bakıp, Hasan dikkatlice takip etti.

“Äveli jan-jağın barladı. (J.B. s.35)”

Önce etrafını kolaçan etti.

Fiil temel anlamda, yan anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

er- “1. Peşinden gitmek, peşinden yürümek, takip etmek”

“Künbala Aysuvaqtıñ ögey qızı, kişi toqalı Jumabiykeniñ soñınan erip kelgen. (Q.A. s.71)”

Künbala Aysuvaq'ın üvey kızı, küçük kuma Jumabiyken'in arkasından takip edip geliyor.

“Apam qaptaldasa erip, söylep kele jatır. (KETS V. C. s.331)”

Ablam aynı hizada yürüyüp takip edip, konuşarak geliyor.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

iz kes- "Takip etmek, iz sürmek"

"Seni "tuşşı kölden" şıqqalı beri artıñnan iz kesip andıp kelemın, qur qaytpağanıñdı bilemin, -dedi. (KETS XV. C. s.692)"

Seni tuzsuz gölden çıkalı beri ardından takip edip geliyorum, öylesine(boşuna, nafle) dönmeyeceğini biliyorum, dedi.

"Älde ol nöpir xalıq arasınan, Joğaltqan birevdi izdep, iz kesti me? (T.K. s.1)"

Yoksa o kalabalık halk arasından, kaybettiğin birini arayıp iz sürdün mü?

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

izde- "1. Aramak, bulmaya çalışmak, izlemek"

"İñürsıp jürıp äldeneni izdedi. Köp izdedi, közge tüspeği... (Q.J.Q. s.57)"

İnleyerek yürüyüp bir şey aradı. Çok aradı, bulamadı...

"Sonan soñ ol sıyqırşı kempir balanı izdep şığıp kelse, bala aña şığıp ketipti. (A.A. s.1)"

Ondan sonra o büyücü kocakarı balayı arayıp çıkıp gelse, bala avlanmaya gitmişti.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

quvala- "3. Bir şeyin ardına düşmek, takip etmek"

"Men qaşsam sen quvalap, sürgin qılıp, şındasañ jeteriñdi jürmin bilip. (Ş.A.N.Ä. s.28)"

Ben kaçsam sen kovalayıp, sürgün edip, kendini versen yetişeceğini biliyorum.

Fiil yan anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

sıgala- "1. Gözetlemek, gizlice bakmak, belli etmeden bakmak. 2. Tek gözüyle bakmak."

"Mısıqşa urlana basıp, terezeden sıgaladı! Döqgelek stol basında Orazdın äkesi men Dämeş otr. (T. s.128)"

Kedi gibi saklanıp, pencereden gözetledi. Yuvarlak masa başında Oraz'ın babasıyla Dämeş oturuyor.

"Liyza işke kirdi, Küvlevakıyn şayın qoya salıp, olay-bulay jürdi. Esikten barıp sıgaladı. Liyzanıñ ädemi denesin kördi. (M.Q. s.69)"

Liza içeri girdi, Küvlevakin çayını koyup, oraya buraya yürüdü. Kapıdan gizlice baktı. Liza'nın güzel vücudunu gördü.

Fiil temel anlamda, yan anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

sırgala- (II) "Gözetlemek, gözüyle takip etmek, izlemek"

"At minesin, Qarabay, bek tağalap, Aqsaq qasqır avılınıdu jür sırgalap. (KETS XIII. C. s.541)"

Ata binmelisin Qarabay, sağlam çakıp, Aqsaq kurt köyünü gözetliyor.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

suğanaqtan- "1. Belli etmeden bakmak"

"Nazar üy işine suğanaqtap qarap ötti. (KETS XIII. C. s.357)"

Nazar evin içine belli etmeden bakıp geçti.

"Ekevden, üşevden toptanıp, jan-jağına suğanaqtana qarap, ünsiz C.sırayğan bozbalalar qara tanıtıp qaladı. (Ar.Ag. s.6)"

İkişer, üçer toplanıp, etrafına belli etmeden bakıp, sessiz somurtan yiğitler kara tanıtıldılar.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

şol- "1. Bakmak, etrafı gözetlemek. 2. Göz gezdirmek, incelemek. 3. Geçmiş göz önüne getirmek, düşünmek"

"Şoldı kezim jan-jaqtı: Aspan nursız jer ünsiz, Qara bultqa ay battı...(Öl. s.159)"

Gözüm etrafı inceledi: gökyüzü ışıksız, yer sessiz, kara bulata ay gizlendi.

“Älden soñ közin aşıp, kabiynettiñ işin bir şolıp şıqtı. (E.A. s.152)”

Bugünden sonra gözünü açıp, odanın içine bir bakıp çıktı.

Fiil yan anlamda, yan anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

torı- “Takip etmek, gözetlemek”

“Sonan soñ ormandan eki-üş jüzqadamday jerdegi qırqasımaqtıñ etpettep kelip üstine iyek arttı da, multıgın janınaqoyıp alıstağı joldı torıdı. Jatıp, közben torıdı. (A.J. s.75)”

Onadan sonra ormandan ikiyüz-üçyüz adım uzaklıktaki tepeciğe yüzüstü yatıp üstüne çenesini koydu da, silahını yanına koyup uzaktaki yolu gözetledi.

“Kekşil zäñgi kek almay nege ketsin, Baydıñ üyin torıdı baqşa jaqtan. (Me.Qa. s.2)”

Kinci muhtaç (zenci) intikam almadan neden gitsin, zenginin evini gözetledi bahçe tarafından.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

toruvılda- “Bir şeyi gözetlemek, takip etmek”

“Ras, bir ret barıp, alıstan toruvıldap, qaysı uyada ekenin körüp qoyudıñ jön ekenin Narekeñ de oylağan. (KETS XIV. C. s.303)”

Doğru, bir defa gidip, uzaktan gözetleyip, hangi yuvada olduğunu görmenin doğru olduğunu Nareken de düşünmüştü.

“Kelesi küni de sol oydıñ jetelevimen esiktiñ aldın biraz toruvıldadı, biraq Qanatı kezdestire almadı. (Arm. s.4)”

Ertesi gün de o düşüncenin sevk etmesiyle kapının önünü biraz gözetledi, fakat Qanat’ı denk getiremedi.

Fiil temel anlamda, olumlu, istemli ve zihinsel gerçekleşmiştir.

Kazak Türkçesinde tespit edip örneklediğimiz yukarıdaki görme fiillerine ek olarak taradığımız eserlerde örneklerine rastlayamadığımız ama bu grupta yer alan filler de bulunmaktadır. Çok dikkatli, dört gözle bakmak “suqıy”, gözünü dikip dikkatle bakma “şegirey”, bir birine göz ayırmadan bakmak “qadas”, gözleri kısarak bakmak “jırtıy” gözünü dikip bakmak, dik dik bakmak “şaqşıyt”, küçümseyerek bakmak anlamı veren “şekşiy” filleri bunlara örnektir.

Kazak Türkçesinde görme duyusu ile ilgili fiillerin tablosu ve anlam özellikleri;

Fiil	Temel Anlam	Yan Anlam	Olumlu	Olumsuz	İstemli	İstemsiz	Fiziksel	Zihinsel
bağdarla-	+		+		+			+
baq-		+	+		+			+
bayqasta-	+		+		+			+
benze-	+		+		+	+		+
boyla-		+	+		+			+
kör-	+		+		+	+		+
köz sal-	+		+		+			+
köz tasta-	+		+		+			+
közin avdar-	+		+		+			+

qara-	+		+		+			+
baqla-	+		+		+			+
baqsiy-	+		+		+			+
köz tik-	+		+		+			+
nazarla-	+		+		+			+
qadaln̄kara-	+		+		+			+
sıǵırayt-	+		+		+			+
sıqsıy-	+		+		+			+
şuqsıy-		+	+			+		+
telmir-	+		+		+			+
tesil-	+		+		+			+
tikte-	+		+		+			+
ün̄il-	+		+		+			+
abalaqta-	+		+		+			+
eleñde-	+		+		+			+
eleste-	+		+		+	+		+
javtañda-	+		+		+			+
javdıra-	+		+		+			+
möliy-	+		+		+			+
telmeñde-	+		+		+			+
tömilji-	+		+		+			+
adıray-	+			+	+			+
alar-		+		+	+			+
buqaközden-	+			+	+			+
edirey-		+		+	+			+
ejirey-	+			+	+			+
jaltaqta-	+			+	+			+
odray-	+			+	+			+
ojıray-	+			+	+			+
oqıray-	+			+	+			+

oqşıray-	+		+	+	+			+
özevre-		+		+	+			+
şekirey-	+			+	+			+
tesirey-	+			+	+			+
tiksiy-	+			+	+			+
andı-		+	+		+			+
barla-	+	+	+		+			+
er-	+		+		+			+
iz kes-	+		+		+			+
izde-	+		+		+			+
quvala-		+	+		+			+
sıgala-	+	+	+		+			+
sırğala-	+		+		+			+
suğanaktan-	+		+		+			+
şol-	+	+	+		+			+
torı-	+		+		+			+
toruvılda-	+		+		+			+

SONUÇ

Kazak Türkçesinde 56 tane görme duyu fiili tespit ettik. Bu tespit ettiğimiz görme duyu fiillerinden 45 tanesi temel anlamıyla, 8 tanesi yan anlamıyla, 3 tanesi de hem temel hem de yan anlamıyla kullanılmaktadır. Duyuşsal olarak olumluluk ve olumsuzluk yönünden incelediğimiz bu fiillerden 42 tanesi olumlu, 13 tanesi olumsuz, 1 tanesi ise hem olumlu hem de olumsuz anlamıyla kullanılabilir. Görme duyusuna ait fiillerin büyük çoğunluğu istemli olduğunu görüyoruz. Bu fiillerin 52 tanesi istemli olarak gerçekleşmektedir. 1 tanesi istemsiz, 3 tanesi ise hem istemli hem istemsiz olarak gerçekleşebilecek fiillerdir. Görme duyusu zihinsel bir özelliğe sahiptir dolayısıyla bütün görme duyu fiilleri zihinsel olarak gerçekleşmektedir.

Görme duyu fiillerinin örneklerle tespit ettiğimiz 56 adede, örneklerini bulamadığımız ancak Kazak Dilinin Edebi Sözlüğü'nde var olan; *Çok dikkatli, dört gözle bakmak "suqiy", gözünü dikip dikkatle bakma "şegirey", bir birine göz ayırmadan bakmak "qadas", gözleri kısarak bakmak "jrtıy" gözünü dikip bakmak, dik dik bakmak "şaqşiyt", küçümseyerek bakmak anlamı veren "şekşiy"* fiillerini de eklediğimizde 72 adet görme duyu fiilini Kazak Türkçesinde tespit ettik.

KAYNAKÇA

- AKARSU, B. (1975). Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
 ALOGAN, Y. (çvr.) (1999) Psikolojiye Giriş, Arkadaş Yayınları, Ankara.
 ARKANAC, S.-A. (1998) Psikoloji-Zihin Süreçleri Bilimi, 2. Baskı, Alfa, İstanbul.
 ATKINSON, R.- ve HILGART, E. (1995) Psikolojiye Giriş I, Sosyal Yayınlar.

- BİRAY, N. (2006) "Kazak Şivesi ve Denizli Ağzında Kök Halindeki İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri, PAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınları:1, Sempozyum Dizisi:1, Cilt II, Denizli.
- BÖREKÇİ, M. (2001) Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, C: I-II, s. 45-61.
- CLIFFORD, T. M. (2006) Psikolojiye Giriş, Hacettepe Psikoloji Yayınları, 17.Baskı, Ankara.
- CÜCELOĞLU, D. (1997) İnsan ve Davranışı, 7. Basım, Remzi Kitabevi.
- Edebiyat ve Söz sanatı Terimleri Sözlüğü (1948) TDK, Ankara.
- EKER, S. (2010) Çağdaş Türk Dili, Grafiker, 6. Baskı, Ankara.
- KAMCHYBEKOVA, K. (2011) Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Cilt 2, Sayı 3, Ankara.
- KOPTAGEL-İLAL, G. (1991) Tıpsal Psikoloji Tıpta Davranış Bilimleri, 3.baskı, Güneş Kitabevi Yayınları, Ankara.
- LEVİN, B. (1993) English Verb Classes and Alternations, The University of Chicago Press, Ltd., London.
- MEB (2008) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi-Görme Engelliler, Ankara.
- MEB (2008) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi-İşitme Engelliler, Ankara.
- MORGAN, C. (2006) Psikolojiye Giriş, (çvr: Hüsnü Arıcı vd.), Hacettepe Psikoloji Yayınları, 17. Baskı, Ankara.
- SİREL, Ş. (1973) Aydınlatma Terimleri Sözlüğü, TDK., Ankara.
- T. Şaşkıyn, Z. (2012) On Birinşi Tarav, Temirtav, Senim, Service Press, Almatı.
- TOKLU, O. (2003) Dilbilime Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2005) TDK, Ankara.
- VARDAR, B. (2002) Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- YAYLAGÜL Ö. (2005) "Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Ankara.
- YAYLAGÜL Ö. (2010) "Türkiye Türkçesindeki Duygu Fiilleri", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 7, Sayı 4, Ankara.

KISALTMALAR

- A.A. İbray Altınсарin, Altın Aydar, kazakedebiyeti.kz
- A.B. Batırlar Jırı, Arkalık Batır, Jazuvşı, Almatı 2006
- A.J. Esenjanov, X. (1977) Ağayındı Jünisovter 2-Bölim, Jazuvşı, Almatı.
- Äke Ölen Äbdikov, Äke, ikitap.kz
- Ar.Ag. Aldan Smayı, Argımaq Pen Agba, kazakedebiyeti.kz
- Arm. Kamal Älpeyisova, Armanım, Armanım, Armanım-Ay..., kazakedebiyeti.kz
- B.S. IV. C Muhammed-Hanafıya (2009) Babalar Sözi, Jüz Tomdıq, T. IV, Astana.
- B.T. Gabıyt Müsirepov, Borandı Tünde, kazakedebiyeti.kz
- D.Än. Şäkärım Qudayberdivlı, Duvbrovskıyy Äñgimesi, kazakedebiyeti.kz
- E. Smatayev, S. (2009) Elim Ay, Almanar, Almatı.
- E.A. Kekilbaev, Ä. (1984) Eleñ-Alañ, Jazuvşı, Almatı.
- Ed. Jünistegi, K. (2012) Edige, Nura-Astana, Astana.
- J. Muxtar Mağaviyn, Jarma, kazakhadebieti.kz
- J.B. Oralxan Bökey, Jetim Bota, ikitap.kz
- Jes. O. Bökey, Jesirler, ikitap.kz
- Jol. Jansügirov, İ. (2009) Joldastar, Jazuvşı, Almatı.
- K. Ö. Bağdat Qalavbay, Kesilgen Ökşe, otyrar.kz
- K. Roza Muqanova, Kompozıytor, kazakhadebieti.kz
- K.E. Sayın Muratbekov, Köktemdegi Egis, kazakhadebieti.kz
- K.Kap. S. Vangeli Guvguvtse, Keme Kapitanı, ikitap.kz
- KETS I. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS II. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS III. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS V. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS VI. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS VIII. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS XI. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS XIV. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- KETS XV. C. Qazaq Edebiy Tiliniñ Sözdigi XV Tom (2011) Qazaqstan Pespubvliykası Mädeniyet Ministrliğı Til Komıyveti. Almatı.
- Küy Kekilbayulı, Ä. (1980) Küy, 2-basılı, Öner, Almatı.
- M.B. Q. Sultangaliulı, Maqas Balğımbaev, ikitap.kz
- M.B.B. Roza Muqanova, Mäñgilik Bala Beyne, kazakhadebieti.kz

- M.Q. Erüvbayev, S. (2010) Meniñ Qurdastarı Erüvbayev, Öner, Almatı.
- Me.Qa. Mağavıyya Abayulı, Medğat-Qasım, kazakhadibietı.kz
- Ö. Säbiyt Muqanov, Öleñder, ikitap.kz
- Ö.B. Gyote (2002) Öleñder Men Balladalar, Avdarma, Astana.
- Ö.J. Fariya Oñgarsınova, Öleñder Jıynağı, kazakhadibietı.kz
- Ö.Ji. Ümit Jäleke, Ömir Jırı, imangystau.kz
- Ö.Q. Berdibek Soqpaqbayev, Ölgender Qaytıp Kelmeydi, ikitap.kz
- Öl. Jambıl Jabayev, Öleñder, ikitap.kz
- O.Ö.O. Oysıldıñ Ösken Ortası, kazadibiet.kz/
- P. Seyitjan Omarov, Perzent, kazakhadibietı.kz
- Par. Mäjiyt Dävletbayev, Partıyzandar, ikitap.kz
- Q. J. Aymavitov, Qartqoja, ikitap.kz
- Q.A. Omarov, S. (1981) Qızıl Aray, Jalın, Almatı.
- Q.J. Dosanov, S. (2008) Qıran Men Julan, Qazaqstan, Almatı.
- Q.J.Q. Dükenbay Dosjan, Qum Jutqan Qalalar, ikitap.kz
- Q.Je. Şerhan Murtaza, Qızıl Jebe, ikitap.kz
- Q.Q. Xamza Esenjanov, Qart Qazaq Qozi, kazakhadibietı.kz
- Q.Q.Q. Oralxan Bökeyev, Qaydasıñ, Qasqa Qulınım?, kazakhadibietı.kz
- R.Kr. Defo, D. (2002) Robıynzon Kruvzo, Avdarma, Astana.
- S. Zeyin Şaşkıyn, Senim, ikitap.kz
- S.J. Muqan İymanjanov, Süygen Jar, ikitap.kz
- Ş. Qabdeş Jumadilov, Şarayna, ikitap.kz
- Ş.A.N.Ä Şağın Aytıstar Nemese Är Qıylı Aqındarmen Är Türlı Jağdıyerlerdi
- Ş.I. Seyitjan Omarov, Şañıraq İyesi, kazakhadibietı.kz
- T.K. Janğalıy Nabıyullıyn, Tuvğan Kün, kazakhadibietı.kz
- Ü. Kekilbaev, Ä. (1981) Ürker, Jazuvşı, Almatı.